

www.csr.ir

تنگناهای اقتصاد راكد و متغیرهای فراموش شده

اشتغال و نرخ سود بانك ها

دكتر محمدنوفرستی

در دودهه اخیر تجدیدنظر در نرخ سود سپرده های بانکی بارها مورد بحث و تبادل نظر اندیشمندان اقتصادی قرار گرفته است. برخی صاحب نظران معتقدند هنگامی که نرخ سود پرداختی به سپرده های اشخاص نزد سیستم بانکی کمتر از نرخ تورم باشد، سپرده ها روز به روز قدرت خرید خود را از دست می دهند و سپرده گذاران متضرر می شوند. از این رو سپرده گذاران ترجیح می دهند به جای سپرده گذاری به عملیات بازرگانی، خرید و فروش کالا و دلالتی دست بزنند. این امر سبب خواهد شد تا افزایش قیمت ها تشدید شده و قدرت خرید افراد بیشتر کاهش یابد. بنابراین لازم است به سپرده ها سودی بیش از تورم پرداخت کرد. گروهی از صاحب نظران که از چنین سیاستی حمایت

می کنند معتقدند زمانی بانك ها می توانند به سپرده ها نرخ سود بالاتری پردازند که بتوانند در پروژه های اقتصادی با سودآوری بالا سرمایه گذاری کنند. اما سیستم بانکی به دلیل آن که تحت مدیریت دولتی اداره می شود، امکان سرمایه گذاری در بخش های با بازدهی بالا را ندارد، زیرا مجبور است بیشتر تسهیلات اعطائی خود را با نرخ سود پایین در اختیار واحدهای اقتصادی که توسط دولت اداره می شوند، قرار دهد. این واحدها که اغلب غیرکارا هستند تنها به دلیل برخورداری از چنین رانت هایی می توانند در عرصه اقتصاد به فعالیت خود ادامه دهند. اگر نرخ سود تسهیلات بانکی افزایش یابد، ناکارآمدی فعالیت های اقتصادی این واحدها شفاف تر شده و واحدهای اقتصادی

دولتی مجبور خواهند شد عملکرد خود را اصلاح کنند. واحدهایی که نمی‌توانند به صورت اقتصادی فعالیت کنند، از دور خارج خواهند شد. این عده معتقدند که افزایش نرخ سود بانکی افزایش تورم را در پی خواهد داشت، اما نباید با بهانه قراردادن تورم، از اثرات مثبت افزایش نرخ سود بانکی چشم‌پوشی کرد.

در مقابل چنین نگرشی، گروهی دیگر از صاحب‌بنظران اقتصادی چنین عنوان می‌کنند که در تمامی دنیا به منظور ایجاد رونق اقتصادی، نرخ سود بانکی را کاهش می‌دهند تا سرمایه‌گذاری‌ها تشویق شود و فعالیت‌های تولیدی رونق گیرد. حداقل در هیچ‌جا دنیا توصیه نمی‌شود که در شرایط وجود بیکاری نرخ سود بانکی افزایش یابد. با افزایش نرخ سود بانکی نه تنها سرمایه‌گذاری‌های جدید با استقبال مواجه نخواهند شد، بلکه سرمایه‌گذاری‌های قبلی نیز به دلیل فقدان بازده مناسب اقتصادی، چه بسا که از بخش تولیدی خارج شوند. چنین امری افزایش نرخ بیکاری و کاهش سطح تولید را به ارمغان خواهد آورد و در نهایت به شرایط رکود تورمی منجر خواهد شد. این گروه در عین حال معتقدند که سپرده‌گذاران ممکن است در دور اول با افزایش نرخ سود سپرده‌ها منتفع شوند، ولی در دور بعد پس از افزایش مجدد سطح عمومی قیمت‌ها مجدداً متضرر خواهند شد و آن‌گاه لازم است یک‌بار دیگر نرخ سود سپرده‌ها را افزایش داد و به این ترتیب وارد یک دور تسلسل باطل شد. این صاحب‌بنظران اقتصادی در عین حال بر این اعتقادند که اصل عدالت

اقتصادی حکم نمی‌کند تا برای تأمین منافع آنانی که درآمدشان بیش از حد مصرف‌شان بوده و صاحب پس‌انداز شده‌اند، منافع عده دیگری را که به دلیل فقر مالی فاقد پس‌اندازند، با ایجاد شرایط تورمی به خطر اندازیم.

پیش از آن که راجع به دو دیدگاه مطرح شده به اظهار نظر پرداخته و در مورد لزوم افزایش یا کاهش نرخ سود سپرده‌های بانکی و ارتباط آن با اشتغال‌سختی به میان آوریم، ابتدا وضعیت مانده سپرده‌های بانکی را در پایان سال ۱۳۷۹ مورد بررسی قرار می‌دهیم و به نرخ سودی که در حال حاضر به این سپرده‌ها پرداخت می‌شود اشاره می‌کنیم.

مانده سپرده‌های سرمایه‌گذاری نزد سیستم بانکی که به آن سود تعلق می‌گیرد در انتهای سال ۱۳۷۹ بالغ بر ۱۰۳ هزار میلیارد ریال بوده است. تفکیک این مبلغ به سپرده‌های سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و بلندمدت، به همراه نرخ سود علی‌الحساب پرداخت شده، به گونه‌ای است که در جدول شماره (۱) آمده است.

به علاوه مبلغ ۱۰۱ هزار میلیارد ریال از سپرده‌های اشخاص نزد سیستم بانکی نیز در این سال در قالب سپرده‌های جاری و قرض‌الحسنه بوده است که سودی به آن تعلق نمی‌گیرد.

همان‌گونه که در جدول شماره (۱) مشاهده می‌شود سپرده‌های کوتاه‌مدت که حدود نیمی از سپرده‌های مدت‌دار بانکی را تشکیل می‌دهند، در سال ۱۳۷۹ از نرخ سود علی‌الحساب ۸٪ برخوردار بوده‌اند. دلیلی که برای پایین بودن این نرخ سود عنوان می‌شود آن است که چون

جدول شماره (۱): مانده سپرده‌های سرمایه‌گذاری در انتهای سال ۱۳۷۹ و نرخ سود علی‌الحساب پرداختی

ردیف	سپرده‌های سرمایه‌گذاری	مبلغ به هزارمیلیارد ریال	نرخ سود علی‌الحساب (درصد)	
			سال ۷۹	سال ۸۰
۱	کوتاه مدت	۵۰	۸	۷
۲	مدت دار یک ساله	۸	۱۴	۱۳
۳	مدت دار دو ساله	۷۵	۱۵	۱۳-۱۷
۴	مدت دار سه ساله	۷۵	۱۶	۱۳-۱۷
۵	مدت دار چهار ساله	۰/۱	۱۷	۱۳-۱۷
۶	مدت دار پنج ساله	۴۲	۱۸/۵	۱۷

• تعیین نرخ سود علی‌الحساب در دامنه ۱۳-۱۷ درصد در سال، در اختیار بانک‌ها گذاشته شده است. مأخذ: نماگرهای اقتصادی، اداره بررسی‌ها و سیاست‌های اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۲۴، سه ماهه اول سال ۱۳۸۰.

صاحبان سپرده هر لحظه اراده کنند می‌توانند نسبت به باز پس‌گیری سپرده‌های خود بدون فوت وقت اقدام نمایند، سیستم بانکی از نقطه نظر تأمین وجوه سرمایه‌گذاری کمترین اتکا را می‌تواند به این منابع داشته باشد. نرخ سود علی‌الحساب پرداختی سپرده‌های مدت‌دار در این سال نیز از ۱۴٪ برای سپرده‌های یک ساله آغاز شده و در نهایت به ۱۸/۵٪ برای سپرده‌های بلندمدت پنج ساله بالغ می‌شود. یک حساب اجمالی نشان می‌دهد که متوسط نرخ سود پرداختی توسط شبکه بانکی به سپرده‌های سال ۱۳۷۹، اعم از جاری، کوتاه‌مدت و بلندمدت چیزی در حدود ۶/۵٪ بوده است. اما در مقابل این پرداخت، نرخ سودی که توسط سیستم بانکی از محل اعطای تسهیلات در سال ۱۳۷۹ دریافت شده، به مراتب بیشتر بوده است. این نرخ‌ها در جدول شماره (۲) آمده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، نرخ سود تسهیلات که در واقع حداقل سود مورد انتظار سیستم بانکی از مشارکت در سرمایه‌گذاری‌هاست، از حداقل ۱۳٪ برای بخش کشاورزی آغاز می‌شود و تا حداکثر به ۲۵٪ برای بخش بازرگانی و خدمات افزایش می‌یابد. ملاحظه می‌شود که بین نرخ سود دریافتی سیستم بانکی از مشتریان و نرخ سودی که به سپرده‌گذاران پرداخت می‌شود، بسته به آن‌که تسهیلات به چه بخشی اعطا شده باشد، به اندازه ۶/۵٪ تا ۱۸/۵٪ اختلاف وجود دارد. این اختلاف بسیار فاحش بوده و در عرف بانکداری رقابتی کاملاً نامتعارف است. اگر حجم ریالی منابع بانک‌ها را در سال ۱۳۷۹ در نظر آوریم که افزون بر ۲۰۰ هزار میلیارد ریال است، آن‌گاه روشن می‌شود که به صورت بالقوه

جدول شماره (۲): حداقل نرخ سود مورد انتظار تسهیلات (به درصد)

صادرات	بازرگانی و خدمات	کشاورزی	مسکن و ساختمان		صنعت و معدن	سال
			سایر	صندوق پس انداز و مسکن		
۱۸	۲۲-۲۵	۱۳-۱۶	۱۸-۱۹	۱۵-۱۶	۱۷-۱۹	۱۳۷۹
۱۸	۲۳ (حداقل)	۱۴-۱۵	۱۷-۱۹	۱۵-۱۶	۱۶-۱۸	۱۳۸۰

مأخذ: نماگرهای اقتصادی، اداره بررسی ها و سیاست های اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۲۶، سه ماهه سوم سال ۱۳۸۰.

مطلوب اقتصادی کاهش هر چه بیشتر نرخ تسهیلات بانکی به هر طریق ممکن از جمله کاهش اختلاف بین نرخ سود دریافتی و پرداختی نظام بانکی و فشار در جهت کارآتر کردن این نظام است، اما متأسفانه به شهادت نرخ های سود سپرده ها و نرخ های سود تسهیلات اعطایی تعیین شده برای سال ۱۳۸۰، اختلاف بین این دو نرخ بیشتر شده و در واقع زمینه مناسب تری برای ناکارآمدی ها فراهم شده است. نگاهی به جداول (۱) و (۲) و مقایسه آمار سال های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ بیانگر آن است که اختلاف بین متوسط نرخ سود پرداختی توسط شبکه بانکی به سپرده ها و نرخ سود دریافتی از تسهیلات اعطایی به نسبت قبل افزایش بیشتری یافته است. البته گام های نخستینی که در جهت کاهش نرخ سود تسهیلات بانکی در سال ۱۳۸۰ برداشته شده است و در این رابطه نرخ سود تسهیلات حداقل در دو بخش صنعت و معدن و کشاورزی هر کدام به میزان ۱٪ کاهش داده شده، قابل تقدیر است.

نکته قابل توجه آن که نه تنها نرخ سود تسهیلات اعطایی نظام بانکی به دلیل

چه درآمد عظیمی در این سال می توانسته است نصیب بانک ها شود. اگر این درآمد سرشار نتوانسته باشد سود قابل توجهی را برای بانک های کشور به ارمغان آورد، نشان از آن است که تا چه اندازه نظام بانکی کشور به علل متعددی که بعضاً در کنترل شبکه بانک های تجاری و تخصصی نیست، ناکارآمد عمل می کند و چه حجمی از منابع جامعه به خاطر این ناکارآمدی به هدر می رود. هزینه ناکارآمدی نظام بانکی کشور را که در قالب نرخ های سود تسهیلات بالا تبلور می یابد، چه کسانی پرداخت می کنند؟ بی شک اگر نرخ های تسهیلات اعطایی کمتر می بود، هزینه فرصت تجهیز وجوه مورد نیاز سرمایه گذاری کاهش می یافت. در نتیجه سرمایه گذاری های بیشتری صورت می گرفت و موجبات رشد بیشتر اقتصادی و افزایش اشتغال را فراهم می ساخت. در چنین صورتی افزایش تولید و درآمد و ارتقای سطح رفاه جامعه، همگان را منتفع می نمود.

در شرایطی که جامعه با مشکل بیکاری فزاینده ای مواجه بوده و مهم ترین دغدغه آن فراهم کردن زمینه های اشتغال است، سیاست

جدول شماره (۳): نرخ سود سالانه پرداختی به سپرده‌های پس انداز

نوع حساب	مبلغ به پوند	نرخ سود ناخالص	نرخ سود خالص (درصد)
با ۹۰ روز اطلاع قبلی به بانک جهت برداشت از حساب	۱ تا کمتر از ۱۰/۰۰۰	۰/۱۰	۰/۰۸
	۱۰/۰۰۰ تا کمتر از ۲۵/۰۰۰	۲/۲۰	۱/۷۶
	۲۵/۰۰۰ تا کمتر از ۵۰/۰۰۰	۲/۵۵	۲/۰۴
	۵۰/۰۰۰ تا کمتر از ۱۰۰/۰۰۰	۳/۰۰	۲/۴۰
یک ساله	۱۰/۰۰۰ تا کمتر از ۲/۰۰۰	۳/۴۰	۲/۷۲
	۲/۰۰۰ تا کمتر از ۱۰/۰۰۰	۴/۵۵	۳/۶۴
دوساله	۱۰/۰۰۰ تا کمتر از ۲/۰۰۰	۴/۸۰	۳/۸۴
	۲/۰۰۰ تا کمتر از ۱۰/۰۰۰	۴/۹۵	۳/۹۶
		۵/۱۵	۴/۱۲

• مأخذ: سایت اینترنتی بانک لویدرز انگلستان

ناکارآمدی‌های موجود زیاد است و اقدام عاجلی را می‌طلبد تا با کارآمدتر کردن شبکه بانکی امکان کاهش نرخ سود تسهیلات را فراهم ساخت، در عین حال نرخ سودی که در شرایط کنونی به سپرده‌ها پرداخت می‌شود، بالاست. با توجه به این که نرخ تورم در سال ۱۳۸۰ برابر ۱۷۳٪ بوده است، ملاحظه می‌شود که تمامی سپرده‌های مدت دار بانکی از سودی بیشتر از نرخ تورم برخوردار بوده‌اند. سودی که بانک‌های تجاری و تخصصی بسیاری از کشورها به حساب‌های پس‌انداز بانکی پرداخت می‌کنند، معمولاً به مراتب کمتر از مقادیر فوق است. به علاوه بعضاً به آن مالیات نیز تعلق می‌گیرد. در حالی که سودهای پرداختی نظام بانکی در ایران به صورت خالص بوده و مالیاتی برای آن در نظر گرفته نمی‌شود.

به عنوان مثال نرخ سود پرداختی توسط بانک تجاری لویدرز انگلستان به سپرده‌ها در سال ۱۳۸۰ قبل و بعد از کسر مالیات به گونه‌ای است که در جدول شماره (۳) آمده است. شایان ذکر است که نرخ تورم آن کشور در این سال چیزی در حدود ۲/۵٪ بوده است.

به هنگام وجود بیکاری و رکود اقتصادی، اقدام معمول بسیاری از اقتصادها، کاهش نرخ سود (بهره) است. چنین اقدامی سبب می‌شود تا سرمایه‌گذاری تحریک شده و زمینه اشتغال فراهم آید. یکی از اقدامات اخیر دولت آمریکا برای مقابله با بحران اقتصادی ناشی از واقعه ۱۱ سپتامبر در این کشور، کاهش قابل توجه نرخ بهره بوده است. بانک مرکزی آمریکا (فدرال رزرو) پس از واقعه ۱۱ سپتامبر با هدف مقابله با رکود اقتصادی و افزایش اشتغال چندین بار

نرخ‌های سود تسهیلات اعطائی سیستم بانکی به بخش‌های مختلف اقتصادی فراهم خواهد آمد. اگر پس از کارآمد شدن و کاهش نرخ‌های سود تسهیلات، باز هم نیاز به کاهش بیشتر این نرخ‌ها احساس شود تارونق اقتصادی به جامعه باز گردد، چاره‌ای نیست که سود پرداختی به سپرده‌ها نیز کاهش یابد. هر چند ممکن است در بدو امر چنین به نظر رسد که درآمد سپرده‌گذاران از محل سود دریافتی کاهش خواهد یافت، اما با افزایش اشتغال، تولید و درآمد، سپرده‌های جامعه در مجموع افزایش یافته و سود حاصل علی‌رغم آن که از نرخ کمتری برخوردار است، افزایش خواهد یافت. در شرایط فعلی نه تنها افزایش نرخ سود بانکی اقدام مناسبی نیست، بلکه منافع اقتصاد ملی ایجاب می‌کند تا با کاهش نرخ سود بانکی زمینه را برای شکوفایی اقتصادی و افزایش اشتغال فراهم سازیم.

منابع

- ۱- «افزایش نرخ سود سپرده‌های بانکی آری یا نه؟»، گزارشی از گفتگو با صاحب‌نظران، نشریه رسالت، ۱۳۷۹/۶/۳۱.
- 2- Caballe, J. & A. Manresa, Social rents, interest rates, and growth, **Economics Letters** (45) 3, 1994, pp. 413- 419.
- 3- Marquis, M-H. and K.L. Reffett, "Real interest rates & endogenous growth in a monetary economy", **Economics Letters** (37) 2, 1991, pp. 105-109.
- 4- Wang. K.P, "On the determinants of bank interest margins under credit and interest rate risks", **Journal of Banking and Finance**, (21), 2, 1997, pp. 251-271.

پایه نرخ بهره را کاهش داد، به گونه‌ای که این نرخ به سطح نازل ۲/۵٪ رسید که از سال ۱۹۶۲ در آن کشور بی سابقه بوده است.

در موقعیت کنونی که اقتصاد کشور از بیکاری فزاینده رنج می‌برد و دغدغه بسیاری از مسئولین اقتصادی کشور چگونگی ایجاد اشتغال است، وقت آن است تا سیستم بانکی که در پرتو تصمیم بانک مرکزی مبنی بر کاهش نرخ سپرده‌های قانونی از قدرت اعتبار دهی قابل توجهی برخوردار شده است، در تأمین مالی پروژه‌های کم بازده‌ترین مشارکت کند و در عین حال تلاش کند تا به صورت کارآمدتری در عرصه اقتصاد ظاهر شود. چنین امری سبب خواهد شد تا نرخ‌های مورد انتظار مندرج در جدول شماره (۲) کاهش یابد. کاهش این نرخ‌ها در شرایط کنونی به ویژه از آن جهت مهم است که اقدامات و تهدیدات تلافی جویانه آمریکا در منطقه، پس از واقعه ۱۱ سپتامبر در این کشور سبب شده است تا ریسک سرمایه‌گذاری در کشور بالا رفته و هزینه‌های سرمایه‌گذاری رو به افزایش گذارد. اگر اقدامات عاجل انگیزشی در جهت تهییج سرمایه‌گذاری صورت نگیرد، افزایش نرخ بیکاری و کند شدن آهنگ رشد اقتصادی اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. تعیین نرخ سود اوراق مشارکتی که از این پس توسط دولت و سازمان‌های دولتی انتشار می‌یابند، به عنوان شاخصی از حداقل هزینه فرصت سرمایه در این رابطه بسیار حائز اهمیت است.

بی‌تردید وقتی شبکه بانکی بتواند به نحو کارآمدتری فعالیت نماید، امکان کاهش